

Уважаеми госпожи и господа,

Темата, която ще предложа на вашето внимание, е **„Детето в гражданското съдопроизводство по приложението на Гражданско-процесуалния кодекс (ГПК), Семейния кодекс (СК) и Закона за закрила на детето (ЗЗДт) в споровете за родителски права (в разводите и извън тях) в производствата за издръжки и разпореждане с имущество на деца”**.

Ще се опитам да акцентирам върху специалните гаранции, характера на производствата, процесуалното качество на детето, проблемите в съдебната практика, нуждата от и предложените законодателни промени.

Българското законодателство е до голяма степен хармонизирано с принципите и целите на Конвенцията за правата на детето и Декларацията за правата на детето. Специалната закрила е декларирана в Конституцията на Р България и е залегнала в разпоредбите на ГПК, СК и ЗЗДт.

Производствата се отличават със засилена защита, изразяваща се съвкупно или поотделно в няколко аспекта: благоприятна местна подсъдност на делата и разглеждане по реда на бързото производство – за издръжките; привременни мерки (засега само в разводите) с предложения за такива мерки във всички производства за родителски права. Защитата е допълнително гарантирана чрез участието на Дирекциите „Социално подпомагане” (ДСП) в делата и чрез изслушването на децата. В производствата за родителски права – в разводите и самостоятелните производства – ДСП няма качеството на страна. Участва поради грижата на държавата да защити интересите на децата и с цел да бъде подпомогнат съда със становище и информация от социалното проучване, която той не може сам да събере по правилата на гражданския процес, за да изгради вътрешното си убеждение на базата на закона, доказателствата, но и конкретния интерес на всяко дете. В проекта на нов СК в производствата за ограничаване и лишаване от родителски права (както и в производствата за защита срещу домашното насилие) от процесуална гледна точка е дадена възможност на ДСП да участва и в друго качество – на процесуален субституент – страна, легитимирана да предяви иск досежно чуждо право, правото на детето.

Спорове за родителските права – самостоятелни производства и производства по разводи

С настоящата уредба в делата за разводи на семейства с деца по споразумение и в производствата за разводи по взаимно съгласие основното изискване за утвърждаване на споразумението е то да е в интерес на децата. В исковете за разводи поради разстройство на брачната връзка съдът задължително разглежда и с тях се съединяват исковете за упражняване на родителски права, лични отношения и издръжки на децата. Предвидено е произнасяне по привременни мерки при направено искане, засега само в разводите, и служебно произнасяне на съда по всички въпроси, свързани с децата, както и отделни производства за промяна на постановените мерки. В проекта за нов СК тази защита е засилена и доразвита. Създадена е възможност на родителите да постигнат споразумение за местоживеенето на децата, упражняването на родителските права и личните отношения и да поискат районния съд да го утвърди. В спорното производство за определяне местоживеенето на децата е предвидено служебното задължение на съда да се произнесе, освен по местоживеенето, и по упражняването на родителските права, личните отношения и издръжката – нещо, което беше въведено от съдебната практика. Предложени са вече и привременни мерки в самостоятелните производства за родителски права освен тези в рамките на разводите. Разкрепостена е личната област на тези отношения чрез предвиждане участие на други институции – например чрез медиация.

Във всички производства за родителски права детето не е страна. Страни са родителите, но интересите на децата са пряко засегнати. Децата не са свидетели и чрез тях не може да се установяват обстоятелства. Те се изслушват от съда. Изслушването на децата е залегнало както в сега действащия СК, в ЗЗДт и е конкретизирано в специална норма за всички производства по Глава “Отношения между родители и деца” в проекта за нов СК. В съдебната практика по тези спорове е установен ефикасен механизъм за изслушването на децата в присъствието на представител на социалната служба и в отсъствието на родителите и техните пълномощници при създаване на подходяща атмосфера. Към детето се подхожда деликатно, въвежда се в разговор от ежедневието му, в който то лесно се включва, и впоследствие дава да се разбере при кого от родителите би се чувствало по-спокойно. Винаги става ясно кога детето е манипулирано.

Когато родителите спорят за права и отношенията между тях са толерантни и съобразени с приоритетите на децата, малките са уверени и имат самочувствие. Обратно, в усложнените спорове при силно негативни отношения между родителите децата са въввлечени в конфликта. Понякога липсва разбиране и дори чуваемост от родителите за положението, в което са поставили своето дете. Тези отношения често продължават и след постановяване на съдебните актове, не се изпълняват постановените от съдилищата мерки, не се правят взаимни компромиси и се предявяват редуващи се искове, без да има действителна промяна в обстоятелствата. Тези

ситуации травматизират децата. В съдебната практика има драстични случаи на представяне по делата на предавателно-приемателни протоколи за деца. Детето не е вещ. То трябва да знае къде е домът му и да има възможност спокойно да контактува с родителя, с когото не живее, стимулирано за това от одобрението на другия родител. В проекта на новия СК е предвидено общо, че родителски права и задължения се упражняват само в интерес на детето от двамата родители заедно или поотделно, както и че детето има право да бъде отглеждано по начин, който да осигури нормалното му развитие, а родителят е длъжен да се грижи за това и няма право да използва насилие спрямо детето или да нарушава достойнството му. Не е предвидено отделно задължение на родителя, който отглежда детето, да подпомага поддържането на лични отношения с другия родител и съответно не е предвидена санкция за неизпълнение на такова задължение.

Все по-често в съдебната практика в споровете за родителски права се констатира типични случаи на синдром на родителското отчуждаване "ПАС" – проблем с възможни последици върху психиката на децата. Касае се за създаване на силна едностранна връзка на детето с единия родител чрез пълен отказ от другия. Детето е поставено в непосилната за него ситуация на арбитър и е в центъра на тежък конфликт между хората, от чиято опора се нуждае и с които е емоционално обвързано. Може да се стигне до сериозно психическо заболяване на детето.

Съдебната практика в тежките спорове за родителски права налага извода за необходимост от усъвършенстване на правната уредба. Гаранция за психичното здраве на децата е нормалната връзка и с двамата родители освен при поведение опасно за тях. Трудността е в откриването на ПАС в хода на съдебното производство. Като начало законът може даде правна квалификация на ПАС. Добре би било съдиите, разглеждащи спорове за родителските права, да имат по-голям опит и стаж в материята, което е в подкрепа на схващането за специализация по материи. Те несъмнено трябва да имат допълнителни познания по психологията, защото именно съдията трябва да забележи проблема и като начало да се опита да подпомогне родителя да стори това. Когато констатира нисък родителски капацитет, да разполага с възможност служебно да назначи експерт психолог като временен консултант в хода на цялото съдебно производство, който да насочва родителите. Нормативна възможност за това ГПК и СК не предвиждат. Такава правна фигура се различава от тези на експерта, вещото лице и на особения представител в случаите на противоречие между интересите на представител и представляван, тъй като споровете за родителски права са между родителите и в тях те не представляват децата си. Работата на този консултант е свързана с допълнителни средства, но при ниските държавни такси по тези дела в случаите на застрашено психично здраве на деца е основание родителите да бъдат задължени да заплащат назначената консултативна терапия било чрез депозит за експерт, или чрез нормативно уредена допълнителна

държавна такса, когато такива специалисти работят в структурите на съдилищата. Освен това финансовото ангажиране на родителя ще стимулира родителската отговорност. Когато в хода на производството съдията установи, че такава терапия няма да помогне на родителя, който е решил да използва детето срещу другия, съдът следва служебно за сметка на този родител да назначи експертиза при вероятност за синдром на ПАС. Такава възможност за служебно назначаване на експертиза вече е предвидена в новия ГПК и съдът може да стигне до правилно решение в спора за родителски права и в тези специфични и трудни казуси. Той може в рамките на това производство да постанови ограничени мерки на лични контакти. Всъщност при описаните случаи се касае за психическо насилие върху дете или най-малкото за нарушение на основни задължения на родителя. Би било добре съдът да разполага и с възможност по свой почин да инициира производство по Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН) или производство за лишаване от родителски права. Такава възможност на съда досежно първите производства изобщо не е предвидена, а досежно вторите е отнета в проекта за нов СК.

Производства по ограничаване и лишаване от родителски права

Това са спорни съдебни администрации, иницирани по сега действащата нормативна уредба по искане на родител, прокурор и по почин на съда. В предложението за нов СК е игнорирана възможността за започване на производството служебно, но е дадена възможност да се образува по искане на ДСП. В съдебната практика се е установило задължителното присъствие на прокурор и в двата вида посочени съдебни производства, което вече нормативно е залегнало в проекта на нов СК с оглед обществения интерес, приоритетната закрила на децата и основанията на тези иски – поведение на родителя опасно за детето, душевна болест на родителя, обективна невъзможност, трайно неполагане без основателна причина на грижа за детето. В проекта на СК възможностите на съда са разширени, тъй като той не само постановява мерките за лишаване или ограничаване от родителски права, но може да предприеме конкретни мерки за закрила – възлагане грижите за детето на други лица, настаняване извън семейството, придвиждане на привременни мерки, служебно присъждане на издръжка.

Производства по действия на разпореждане с имущества на деца

Съгласно сега действащата норма всички действия на разпореждане с имущества на деца се допускат с разрешение на съда. В охранително безспорно производство той дава разрешение за

теглени на суми от влогове, за сделки с недвижимо и движимо имущество и вещни права. В съдилищата тези молби се разглеждат в деня на постъпването им в дежурства. Това е оправдано само когато става дума за влогове. Установяване интересите на децата по останалите въпроси изисква нормално охранително производство, и то в открито заседание с изслушване на детето и представител на ДСП, събиране, включително и служебно, на редица доказателства, експертизи за оценки на имуществата с оглед интереса на детето. Съдът трябва да е натоварен с тези дела пълноценно и да бъде разтоварен от задължението за разрешения за теглене на влогове. Нормата е предвидена при различни от сега действащите обществени условия, когато не са съществували Отделите за закрила на детето и ДСП. Именно те биха могли да дават тези разрешения чрез водене на специални регистри, ако това бъде уредено в СК.

Няма предвиден нормативно механизъм за осъществяване на обратна връзка дали средствата от сделките с имущества на деца се използват по предназначение. Разрешенията на съда под условие звучат като пожелание и несериозно. Нормативно би могло да се уреди задължение на родителите да представят информация за точното изпълнение на съдебния акт в съответната ДСП, както и нормативно да се предвиди подходяща отговорност при неизпълнение.

Производства за издръжки

За разлика от посочените по-горе искиви производства за развода, охранителни производства за развод по взаимно съгласие, производства по спорна съдебна администрация за родителски права, в които детето не е страна, но участва и изслушването му е задължително, в производството за издръжка то е страна, обикновено ищец – носител на правото, от чието име се предявява искът. Колкото и опростено да е това производство, то е твърде интересно и изцяло съобразено с интересите на децата. Молбите на малолетните се депозират чрез законен представител – родител, настойник, а на непълнолетните със съгласието на родител, попечител в района на съда по постоянен адрес на ответника, или в района на съда по постоянен адрес на ищеца. Посочената на второ място специална местна подсъдност на делата се е установила като обичайна в съдебната практика, тъй като е благоприятна за търсеция издръжка. Обикновено родителят, на който са възложени по съдебен ред упражняването на родителските права, представлява детето, но ако срещу него е предявен искът за издръжка, то може да бъде представявано от другия си родител, без да е нужно да му се назначава особен представител. Детето не може да остане без издръжка. Тя е ежемесечна и не може да бъде прекъсвана, нито зависи от временна промяна на обстоятелства. Тази норма допълнително гарантира стабилитета

на правото на издръжка. Малолетното дете не притежава процесуална дееспособност да извършва процесуални действия и се представлява от родителя законен представител. Непълнолетният притежава ограничена процесуална дееспособност и родителят не е негов законен представител, но дава съгласие за процесуалното действие. Това според мен не дава възможност да се възприеме предложението в проекта на СК – непълнолетният сам да иска и получава издръжката си, освен в случаите на дезинтересиране и от двамата родители. Тогава той би могъл да предяви искането си със съгласието на компетентната ДСП. В производството за издръжка е отлично гарантирана защитата на правото на детето – то е страна, уредено е представителството му, предвидена е благоприятна местна подсъдност на делата и задължение за разглеждане по реда на бързото производство, търсецът издръжка е освободен от държавна такса и добро постижение е заложеното в проекта изплащане на присъдена издръжка в определени случаи от държавата. С тази норма напълно ще се гарантира правото на издръжка. Във връзка с освобождаването от държавни такси и разноски считам, че трябва да се въведат някои нормативни ограничения: например, първоначалните такси за призоваване на ответник по тези дела от чужбина или чрез публично обявление да бъдат възлагани на родителя – представител на детето до произнасяне на съда за разноските в решението, тъй като и този родител участва в издръжката. Съдът все пак няма социални функции, а е правораздавателен орган.

Би могло да се помисли за заплащане на държавни такси по тези дела, когато двамата родители и детето живеят постоянно извън страната, а исковете се предявяват в България по правилата на Кодекса за международно частно право. Броят на такива дела през последните години значително се увеличи във връзка с емиграцията на българските граждани и изключително ниските съдебни такси в България. Това важи и за други граждански съдопроизводства.

В производствата за издръжки децата не се изслушват. Проектът за нов СК мълчаливо ограничава приложението на общото правило предвидено в ЗЗДт, като изрично го посочва за останалите производства и с основание, тъй като в делата за издръжка обикновено ответници са родителите, при които децата не живеят, и с оглед гарантиране на добрите им взаимоотношения, от които малките се нуждаят, съхраняване на родителския авторитет и стимулиране на родителската отговорност не е подходящо изслушването на децата, когато е свързано с дължимите им издръжки. Интересите на подрастващите са добре защитени, тъй като е регламентирано, че издръжката се присъжда на първо място според нуждите на детето.

Правната регламентация на посочените в изложението отношения е гаранция за създадените и усъвършенстващите се с новата предложена уредба законодателни условия за осъществяване специалните грижи и закрилата на децата.

Благодаря за вниманието!